

**O‘ZBEKISTONDA YOSHLAR O‘RTASIDA TIL MADANIYATI
SHAKLLANISHINING MA’NAVIY-AXLOQIY XUSUSIYATLARINI
O‘RGANISHDA ZAMONAVIY FALSAFIY YONDASHUVLARNING O‘RNI**

Mustafayeva Sarvinoz Suyunovna
O‘zbekiston davlat jismoniy tarbiya
va sport universiteti “O‘zbek va chet tillar” kafedrasi katta o‘qituvchisi
mustafaevs701@gmail.com

Annotatsiya Mazkur maqolada O‘zbekistonda yoshlar o‘rtasida til madaniyati shakllanishining ma’naviy-axloqiy xususiyatlarini o‘rganishda zamonaviy falsafiy yondashuvlarning o‘rni tahlil qilinadi. Maqolada til madaniyatining yoshlar tarbiyasidagi ahamiyati, uning ma’naviy-axloqiy rivojlanishdagi o‘rni va ta’siri, shuningdek, zamonaviy falsafiy g‘oyalar va yondashuvlar orqali yoshlarning til madaniyatini shakllantirish jarayoni tahlil qilinadi. Shu bilan birga, til madaniyatini rivojlantirishda ijtimoiy-axloqiy omillar, milliy va umuminsoniy qadriyatlarning o‘rni va ahamiyati ko‘rsatiladi. Maqolada til madaniyatining yoshlarning shaxs sifatida kamol topishidagi o‘rni, jamiyatda fuqarolik ongini oshirishdagi ahamiyati va uning milliy taraqqiyotdagi roli haqidagi zamonaviy qarashlar asosida muallif o‘z fikr va mulohazalarini bayon qiladi.

Kalit so‘zlar Yoshlar, til madaniyati, ma’naviy-axloqiy rivojlanish, zamonaviy falsafiy yondashuvlar, milliy qadriyatlar, ijtimoiy-axloqiy omillar, fuqarolik ongi, milliy taraqqiyot.

Аннотация В данной статье анализируется роль современных философских подходов в изучении духовно-нравственных особенностей формирования языковой культуры среди молодежи Узбекистана. В статье анализируется значение языковой культуры в воспитании молодежи, ее роль и влияние в духовно-нравственном развитии, а также процесс формирования языковой культуры молодежи через современные философские идеи и подходы. При этом показаны роль и значение социальных и нравственных факторов, национальных и общечеловеческих ценностей в развитии языковой культуры. В статье автор высказывает свои мысли и мнения о роли языковой культуры в развитии молодежи как личности, ее значении в повышении гражданственности в обществе, ее роли в национальном развитии.

Ключевые слова Молодежь, языковая культура, духовно-нравственное развитие, современные философские подходы, национальные ценности, социально-нравственные факторы, гражданское сознание, национальное развитие.

Abstract This article analyzes the role of modern philosophical approaches in the study of spiritual and moral features of the formation of linguistic culture among the youth of Uzbekistan. The article analyzes the importance of linguistic culture in the education of youth, its role and influence in spiritual and moral development, as well as the process of forming the linguistic culture of youth through modern philosophical ideas and approaches. At the same time, the role and significance of social and moral factors, national and universal values in the development of linguistic culture are shown. In the article, the author expresses his thoughts and opinions on the role of linguistic culture in the development of youth as an individual, its importance in increasing citizenship in society, its role in national development.

Keywords Youth, linguistic culture, spiritual and moral development, modern philosophical approaches, national values, social and moral factors, civic consciousness, national development.

XXI asrning asosiy madaniy muammosi globallashuv sharoitida milliy o'zlikni saqlab qolish bilan bog'liq. Til madaniyatning muhim elementi sifatida bu jarayonda asosiy rol o'ynaydi. Falsafiy tahlil nafaqat tilni madaniy hodisa sifatida tushunishni chuqurlashtirishga, balki jahon madaniy almashinuvi sharoitida uni saqlash va rivojlantirish strategiyalarini ishlab chiqishga ham imkon beradi. Shunday qilib, ma'naviy-axloqiy xususiyatlar prizmasidan anglashiladigan til madaniyati milliy o'ziga xoslik va madaniyatning ajralmas qismiga aylanib, global o'zgarishlar sharoitida himoya va ogohlikni talab etadi. Til madaniyatining shakllanishidagi ma'naviy-axloqiy xususiyatlar globallashuv va milliy o'zlikni anglashning kuchayishi sharoitida xalqlar va madaniy guruhlarining tilni qanday idrok etishi va undan foydalanishi bilan bog'liq. 20-asr oxiri va 21-asr boshlari haqiqatan ham milliy harakatlarning kuchayishi va milliy-madaniy jarayonlarga qiziqishning kuchayishi bilan ajralib turdi, bu globallashuv va madaniy birlashuv muammolariga javob bo'ldi. Bunday sharoitda til madaniyatining shakllanishiga nafaqat tilni egallash jarayoni, balki millatning o'ziga xosligi va o'ziga xosligi bilan bog'liq bo'lgan ma'naviy-axloqiy hodisa sifatida qaraladi. Til xalqning o'ziga xos tafakkuri va dunyoqarashini aks ettiradi va shu ma'noda milliy tillarning qadr-qimmatini va o'ziga xosligini anglash globallashayotgan dunyoda madaniy o'ziga xoslikni saqlashning asosiga aylanadi.

O'zbekistonda yoshlar o'rtasida til madaniyati shakllanishining ma'naviy-axloqiy xususiyatlarini o'rganishda zamonaviy falsafiy yondashuvlar muhim o'rin tutadi. Bu yondashuvlar yoshlarning til madaniyatini rivojlantirish jarayonida axloqiy va ma'naviy qadriyatlarning qanday shakllanishini tushunishga yordam beradi. Ayniqsa, til faqatgina muloqot vositasi emas, balki madaniy identifikatsiya va ijtimoiy o'zini anglashning muhim komponenti sifatida qaralishi mumkin. Yoshlarning shaxsiyati va ularning madaniy identifikatsiyasi til orqali shakllanadi. Falsafiy nuqtai nazardan, til nafaqat fikr almashish vositasi, balki shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishning muhim qismidir. Til madaniyati axloqiy qadriyatlar bilan chambarchas bog'liqdir. Bu yondashuv tilning axloqiy me'yorlar va

qadriyatlarni yetkazuvchi vosita sifatida rolini o‘rganishni taqozo etadi. Masalan, ma’lum bir til ifodalarida jamiyatning axloqiy qadriyatlari aks etishi mumkin. Til madaniyati milliy identifikatsiyaning ajralmas qismi sifatida namoyon bo‘ladi. Zamonaviy falsafa bu borada tilning milliy g‘urur va o‘zligini anglashda qanday rol o‘ynashini tahlil qiladi.

Globalizatsiya sharoitida yoshlar til madaniyatiga nisbatan yangi yondashuvlarni ishlab chiqishlari kerak bo‘ladi. Bunda zamonaviy falsafiy yondashuvlar tilning global ta’sirlarga qarshi qanday turib bera olishini yoki global til o‘zgarishlariga qanday moslashishini o‘rganadi. Bu yondashuv tilning jamiyatdagi muayyan axloqiy, ijtimoiy va madaniy muammolarni hal qilishda qanday vosita sifatida foydalanilishini o‘rganishni o‘z ichiga oladi. Masalan, til ta’limi orqali milliy va axloqiy qadriyatlarni yosh avlodga etkazishning muhimligi. Bu jihatlar til madaniyatining ma’naviy-axloqiy shakllanish jarayonlarini chuqurroq tushunishga va yoshlar orasida til madaniyatini targ‘ib qilishda yangi pedagogik va falsafiy strategiyalarni ishlab chiqishga yordam beradi.

O‘zbekistonda yoshlar o‘rtasida til madaniyati shakllanishining ma’naviy-axloqiy xususiyatlarini o‘rganishda zamonaviy falsafiy yondashuvlar, ayniqsa, tilning madaniy fenomen sifatida o‘rganilishi juda muhimdir. Tilni madaniyatning o‘ziga xos "matni" sifatida ko‘rib chiqish, uning semantik maydonini modelirovka qilish va madaniy kontekstlarni tushunish orqali tilning madaniy va axloqiy ahamiyatini chuqurroq anglash mumkin bo‘ladi. Til madaniyatning asosiy tarkibiy qismlaridan biri sifatida qaraladi va u madaniyatning semantik va aksiologik (qadriyatga oid) mazmunini ifodalashda muhim vosita hisoblanadi. Tilni o‘rganish orqali madaniyatning semantik maydoni, ya’ni madaniyat uchun mazmunli bo‘lgan tushunchalar va belgilarning qanday shakllanishi va o‘zaro bog‘liqligi tushuniladi.

Madaniyatda belgi oddiygina obyektga ishora qilishdan ko‘ra kengroq ahamiyatga ega bo‘ladi. Belgilar turli konnotativ ma’nolar bilan boyitiladi, bu esa ularning aksiologik mazmunini kengaytiradi. Zamonaviy falsafa belgi tizimining madaniy ahamiyatini o‘rganadi, uning qanday qilib madaniyatning ideatsion (g‘oyaviy) sohasini aks ettirishini tahlil qiladi. Zamonaviy falsafada til mantiqiylikning kengaytirilgan sohasi sifatida ko‘rib chiqiladi, bu tilning faqatgina denotativ (obyektiv) ma’nosi emas, balki uning konnotativ va aksiologik ma’nolari ham ko‘rib chiqilishini taqozo etadi. Bu yondashuv tilning semantik maydonida turli darajadagi mantiqiy va madaniy tushunchalar orasidagi munosabatlarni tadqiq etadi. Til madaniyatning "universal kodi" sifatida inson mavjudligining turli ko‘rinishlarini ifodalashga xizmat qiladi. Bu tilning jamiyatdagi kommunikatsiya mexanizmlari va bilimlarni uzatish usullarini o‘rganish imkonini beradi. Tilning madaniy kod sifatida qaralishi uning kengroq madaniy kontekstda tushunilishiga va tahlil qilinishiga imkon yaratadi. Til madaniy merosni saqlash va uni kelajak avlodlarga yetkazishda asosiy vosita sifatida qaraladi. Til madaniy va ijtimoiy tajribalarni uzatishda muhim rol o‘ynaydi, shuning uchun uning semantik potentsialini o‘rganish insoniyatning madaniy merosini saqlash va uni zamonaviy kontekstlarda yangilab borish uchun muhimdir. Ushbu yondashuvlar O‘zbekistonda yoshlar o‘rtasida til madaniyatini shakllantirishda axloqiy va ma’naviy xususiyatlarni chuqurroq tushunishga yordam beradi,

madaniy fenomenlarning semantik va aksiyologik mazmunini to‘liqroq anglash imkonini beradi va shu orqali madaniy merosning davomiyligini ta‘minlashda muhim ahamiyatga ega bo‘ladi.

Tilni tahlil qilishga falsafiy yondashish uning madaniyat va inson hayotidagi o‘rni va rolini yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Til nafaqat muloqot vositasi, balki madaniy-ma‘naviy qadriyatlarni ifodalash usuli bo‘lib, sof lingvistik tahlil doirasidan chiqishni taqozo etadi. Tilshunoslik, garchi u tilni tahlil qilish uchun nazariy asoslarni taqdim etsa ham, ko‘pincha "ma‘no" yoki "ma‘lumot" kabi yakuniy tushunchalarida falsafiy kategoriyalarga tayanadi. Buning sababi shundaki, bunday tushunchalar empirik tadqiq doirasidan tashqariga chiqadi va ularning chuqur ma‘nolari va madaniy ma‘nolarini tushunish uchun falsafiy mulohazalarni talab qiladi. Barcha ta‘riflar til odamlar o‘rtasidagi aloqaning asosiy vositasi bo‘lib xizmat qilishiga rozi. Bu aloqa funktsiyasi - eng aniq va umume‘tirof etilgan. Ba‘zi ta‘riflar esa tilni fikr va his-tuyg‘ularni almashish uchun mos belgilar tizimi deb hisoblashadi. Bu yondashuv tilning strukturaviy tashkil etilishiga va uning ma‘noni etkazish qobiliyatiga urg‘u beradi. Til nafaqat ma‘lumot uzatuvchi, balki madaniy-tarixiy an‘analarning tashuvchisi, bilish va tafakkur vositasidir. Shunday qilib, til madaniy va ijtimoiy birlikka va taraqqiyotga hissa qo‘shadi. Bir qancha ta‘riflar tilning insoniyat jamiyatida o‘z-o‘zidan paydo bo‘lganligini ko‘rsatib, uning tabiiy rivojlanishi va inson bilimlari va dunyo haqidagi g‘oyalari xilma-xilligini ifodalash qobiliyatini ta‘kidlaydi.

Til fikrlash vositasi sifatidagi ba‘zi yondashuvlar tilga fikrlash ishini ob‘ektivlashtirish va o‘zaro tushunishni rivojlantirish vositasi sifatida qaratiladi. Bu til va kognitiv jarayonlar o‘rtasidagi yaqin aloqani aks ettiradi. Til bir nechta funktsiyalarni bajaradi, ularning asosiylari fikrni muloqot qilish va ifodalash bo‘lib, madaniyat, tafakkur va an‘analarni avloddan-avlodga etkazishda ham muhim rol o‘ynaydi. E.M. Vereshchagin va V.G. Kostomarovning "Til va madaniyat" asarida til shaxs shakllanishida asosiy rol o‘ynashi va madaniyatning ajralmas qismi ekanligini ta‘kidlaydi³⁵⁴. Shaxsning shaxsiyati milliy madaniyat ta‘sirida shakllanadi va bu jarayonda til muhim vosita hisoblanadi. Hayotning birinchi daqiqalaridan boshlab, inson nafaqat uni dunyoga tanishtiradigan, balki ma‘lum madaniy doiralar va qadriyatlarni o‘rnatadigan tilni o‘zlashtira boshlaydi. Til shaxs shakllanishida ham passiv, ham faol funktsiyalarni bajaradi. Passiv funktsiya shundan iboratki, til mavjud madaniy va ijtimoiy normalarni aks ettiradi. Tilning faol funktsiyasi uning dunyoqarashini, axloqiy munosabatini va ijtimoiy rollarini shakllantirish qobiliyatida namoyon bo‘ladi. Masalan, rus va ingliz tillarini o‘rganayotganda, siz tilning ma‘lum shaxsiy xususiyatlar va xatti-harakatlarning shakllanishiga qanday ta‘sir qilishini ko‘rishingiz mumkin, bu ko‘pincha ongsiz darajada sodir bo‘ladi.

Milliy xarakter tushunchasi murakkab va munozarali, chunki u muayyan etnik guruhning psixologik, madaniy va ijtimoiy xususiyatlari kabi ko‘plab jihatlarni o‘z ichiga oladi. Turli olimlar bu tushunchani boshqacha ta‘riflaydilar. Masalan, N. A. Erofeev milliy xarakterni

³⁵⁴ Верещагин Е.М. Язык и культура : Лингвострановедение в преподавании рус. яз. как иностранного : Метод. руководство / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. - 4-е изд., перераб. и доп. - Москва : Рус. яз., 1990. - 246 с.

xalqning “og'zaki portreti”³⁵⁵, S. M. Arutyunyanni esa millatga xos ma'naviy hodisalar yig'indisi deb biladi. Madaniy tilshunoslik til va madaniyat o'rtasidagi munosabatni o'rganadi³⁵⁶, madaniy qadriyatlar tilda qanday aks etishi va til o'z navbatida madaniyatga qanday ta'sir qilishiga e'tibor beradi. Ushbu fan tilni nafaqat muloqot vositasi, balki madaniy o'ziga xoslik va dunyoqarashni shakllantirish mexanizmi sifatida ham o'rganadi. Vorobyovning ta'kidlashicha, lingvokulturologiya "dunyoning lingvistik rasmini" o'rganadi va ta'lim va ta'lim muammolarini hal qilishda yordam beradi. Demak, til nafaqat muloqot vositasi, balki insonning dunyoqarashini, axloqiy va madaniy meyorlarini shakllantiruvchi kuchli vositadir. Shaxs milliy madaniyat kontekstida shakllanadi va til bu jarayonda asosiy rol o'ynaydi, jamiyatning madaniy qadriyatlari va mentalitetini aks ettiradi va bir vaqtning o'zida shakllantiradi.

Madaniy-ma'naviy merosning shakllanishi va yetkazilishida til asosiy o‘rin tutadi. Ivan Ilyin ta'kidlaganidek, til "milliy madaniyatning jamoaviy quroli", xalqning ruhini ifodalash vositasidir. Tilni puxta egallagan yoshlar o‘z ajdodlari ma'naviy merosi va qadriyatlari bilan yaqindan tanishayotgani milliy o‘zlikni anglash, vatanparvarlik tuyg‘ularini yuksaltirishga xizmat qilmoqda. Gumboldtning tilni ma'naviy faoliyatning uzluksiz jarayoni va ayni paytda madaniy ifoda mahsuli sifatidagi qarashlari muhim istiqbolni beradi. Til statik hodisa emas, balki har bir avlod o‘tgan sari rivojlanib, yangilanib boruvchi dinamik hodisadir. O‘zbek sharoitida yoshlar tilini ijodkorlik va o‘z-o‘zini namoyon qilish maydoni sifatida ko‘rish mumkin, ular madaniy merosning asosiy elementlarini bir vaqtning o‘zida saqlab qolgan holda madaniy meyorlarni zamonaviy voqelikka moslashtirish va talqin qilish imkonini beradi. Gumboldt til taraqqiyotida ham tashqi, ham ichki kuchlarning ahamiyatini ta'kidlaydi³⁵⁷. Tashqi kuchlar tilning shakllangan ijtimoiy va tarixiy sharoitlarini o‘z ichiga oladi. Masalan, muhim madaniy va ijtimoiy o‘zgarishlar ro‘y berayotgan O‘zbekistonda yoshlarga globallashuv va muloqot va ifodaning yangi shakllarini yaratuvchi texnologiyalar ta'sir qilishi mumkin. Ichki kuchlar individual va jamoaviy til amaliyotini shakllantiradigan psixolingvistik va ruhiy jihatlarni o'z ichiga oladi. Bu tilni saqlash va moslashtirishga hissa qo'shadigan hissiy va madaniy ifodani o'z ichiga oladi.

Ma'naviyat va axloq masalalari til madaniyatining ajralmas qismidir. Til nafaqat aks ettiradi, balki jamiyatning ma'naviy va axloqiy me'yorlarini ham shakllantiradi. Ko‘p asrlik keksalarga hurmat, mehmondo‘stlik va o‘zaro yordam madaniyatiga ega O‘zbekistonda yoshlar bu qadriyatlarni til orqali o‘zlashtirmoqda. Biroq, zamonaviy globallashuv va multikulturalizm sharoitida o‘zbek yoshlari o‘zlarining madaniy ildizlarini mustahkamlashi yoki madaniy assimilyatsiyani rag‘batlantirishi mumkin bo‘lgan til amaliyotini tanlashda ma'naviy ikkilanishlarga duch kelishi mumkin. Analitik falsafa, germeneytika, strukturalizm va semiotika kabi tilni o‘rganishga turli yondashuvlar til madaniyatini tahlil qilish uchun turli xil vositalarni

³⁵⁵ Ерофеев Н.А. Туманный Альбион : Англия и англичане глазами русских, 1825-1853 гг. / Н. А. Ерофеев. - Москва : Наука, 1982. - 320 с.

³⁵⁶ Арутюнян С.М. Нация и ее психический склад : диссертация ... доктора философских наук. - Москва, 1969. - 677 с.

³⁵⁷ Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию / Вильгельм фон Гумбольдт; Пер. с нем. яз. под ред. и с предисл. Г.В. Рамишвили. - 2. изд. - Москва : Прогресс, 2000. - 396 с.

taqdim etadi. O‘zbekiston sharoitida ushbu nazariyalarning integratsiyalashuvi yoshlarning o‘z kundalik hayotida tilni qanday idrok etishi va undan foydalanishini, shuningdek, ular madaniy meyorlar va qadriyatlarni til orqali qanday izohlash va uzatishini tushunishga yordam beradi. Masalan, germevntik yondashuv o‘zbek yoshlari madaniy matnlar va amaliyotlarni qanday tushunishi va talqin qilishini ochib berishga yordam beradi, strukturalizm esa ijtimoiy va madaniy omillar ta’sirida tildagi tizimli o‘zgarishlarni tahlil qilishni taklif qilishi mumkin. Til nafaqat madaniy va ma’naviy qadriyatlarni aks ettiradi, balki ularning shakllanishi va o‘zgarishida, ayniqsa, zamonaviy ijtimoiy dinamika sharoitida faol ishtirok etadi. Ilyin va Gumboldt fikrlarini inobatga olgan holda shuni aytish mumkinki, yoshlar o‘rtasida til madaniyatini rivojlantirish madaniy merosni asrab-avaylash, zamonaviy voqelikka moslashish va milliy o‘zlikni mustahkamlashga qaratilgan bo‘lishi kerak.

O‘zbekiston yoshlarida til madaniyati shakllanishining ma’naviy-axloqiy xususiyatlarini ilmiy tahlil qilish tilning ramziy ma’noda muhim rol o‘ynashini Ernst Kassirer, Vilgelm fon Gumboldt va Benjamin Li Uorflarning g‘oyalari asosida asoslashimiz mumkin. Masalan, Ernst Kassirer o‘zining "Tamviy shakllar falsafasi" asarida til, afsona va san’atni nafaqat dunyoni aks ettiradigan, balki haqiqatning faol konstruktorlari bo‘lgan shakllar deb hisoblaydi³⁵⁸. Xususan, til dunyoni idrok etish va anglash usullarini belgilovchi ramziy shakl vazifasini bajaradi. Kassirer uchun til shunchaki muloqot vositasi emas, balki inson ongining asosiy asosi bo‘lib, u orqali biz atrofdagi voqelikni idrok qilamiz va idrok qilamiz. Buning sababi, Kassirerning fikriga ko‘ra, ramziy shakllar (shu jumladan til) dunyo haqidagi g‘oyalarimizni shakllantiradigan va tildan tashqari makonni yanada rivojlantirish yo‘nalishlarini belgilovchi "universal belgilar" funksiyasini bajaradi³⁵⁹. Xuddi shunga o‘xshash fikrni Vilgelm fon Gumboldt ham bildirgan bo‘lib, u til inson va dunyo o‘rtasida turadi, madaniy idrok etishning o‘ziga xos "doirasini" tashkil qiladi, bunda inson voqelikni idrok etadi va sharhlaydi³⁶⁰. Binobarin, til nafaqat madaniy qadriyatlarni yetkazadi, balki fikrlash va idrok etish tarzini ham shakllantiradi. Bu, ayniqsa, yoshlarda til madaniyatini shakllantirish sharoitida muhim ahamiyatga ega, bu erda til madaniy tajriba va qadriyatlarni avloddan-avlodga etkazishning asosiy vositasiga aylanadi.

Benjamin Li Vorf tilning nisbiylik nazariyasini ishlab chiqdi, unda til kognitiv jarayonlarga ta’sir qiladi va turli madaniyatlarning dunyoni idrok etishining o‘ziga xos usulini shakllantiradi. Uning ta’kidlashicha, tilning grammatikasi va tuzilishi shunchaki ma’lumotni etkazish uchun xizmat qilmaydi, balki ona tilida so‘zlashuvchilarning fikri va dunyoqarashini ham shakllantiradi³⁶¹. Masalan, tillardagi farqlar ob’ektlar va hodisalarni toifalarga ajratish va idrok etishning turli usullariga olib kelishi mumkin. Bu, ayniqsa, yoshlar o‘zbek va boshqa

³⁵⁸ Kassirer Э. Опыт о человеке. Введение в философию человеческой культуры // Э. Кассирер. Избранное. Опыт о человеке. - М., 1998. - С. 466.

³⁵⁹ Kassirer Э. Опыт о человеке. Введение в философию человеческой культуры // Э. Кассирер. Избранное. Опыт о человеке. - М., 1998. - С. 466.

³⁶⁰ Гумбольдт В. Язык и философия культуры : перевод с немецкого языка / Вильгельм фон Гумбольдт ; сост., общ. ред. и вступ. статьи А. В. Гулыш, Г. В. Рамишвили. - Москва : Прогресс, 1985. - 451 с.

³⁶¹ Уорф Б.Л. Лингвистика и логика // Новое в лингвистике. - М., 1961а. - Вып. 1. - С. 183-198.

tillarni o‘z ichiga olgan boy madaniy merosga ega ko‘p tilli muhitda yashayotgan O‘zbekiston uchun to‘g‘ri keladi. Turli tillarning yoshlarning lingvistik madaniyatini shakllantirishga ta’siri fikrlash tarzida, ijtimoiy normalar va ma’naviy qadriyatlarni idrok etishda namoyon bo‘lishi mumkin. Ko‘p tilli malakaga ega bo‘lgan yoshlar madaniy ramzlarni turli yo‘llar bilan talqin qilishlari va idrok etishlari mumkin, bu esa kengroq madaniy idrokning shakllanishiga va madaniyatlararo muloqotning mustahkamlanishiga yordam beradi.

Ma’naviy-axloqiy tarbiya sharoitida O‘zbekiston yoshlarining til madaniyati hal qiluvchi o‘rin tutadi. Til nafaqat madaniyat haqidagi bilimlarni yetkazadi, balki axloq va ma’naviy qadriyatlarning asoslarini ham shakllantiradi. Masalan, o‘zbek tilida ham boshqa tillar kabi kattalarga hurmat, oila va jamiyat totuvligining ahamiyatiga oid ibora va so‘zlar ko‘p. Tilning ushbu elementlari bevosita ta’limning ma’naviy-axloqiy jihatlari bilan bog‘liq, chunki ular jamiyat uchun muhim bo‘lgan qadriyatlarni shakllantirishga yordam beradi. O‘zbekistondagi ta’lim dasturlarida til madaniyati va ma’naviy-axloqiy qadriyatlarni mustahkamlashga qaratilgan o‘quv dasturlarini ishlab chiqishda Kassirer, Gumboldt va Whorf g‘oyalaridan foydalanish mumkin. Masalan, til tuzilmalari va ramzlarning boyligini o‘rganish o‘quvchilarga madaniy xilma-xillikni tushunish va qadrlash, shuningdek, tanqidiy fikrlash va madaniy kompetensiyani rivojlantirishga yordam beradi. Demak, O‘zbekiston yoshlarida til madaniyatini shakllantirishda tilning madaniyatdagi umuminsoniy funksiyalarini ham, jamiyatning ma’naviy-axloqiy asoslarini rivojlantirishga hissa qo‘shadigan o‘ziga xos madaniy-axloqiy qadriyatlarni aks ettirish va shakllantirish qobiliyatini ham hisobga olish kerak.

O‘zbekiston yoshlarida til madaniyatini shakllantirishning ma’naviy-axloqiy xususiyatlarini ilmiy tahlil qilish tilning insonning tashqi dunyo va ichki dunyosi o‘rtasidagi vositachi rolini tushunishdan boshlanishi kerak. Bu yondashuv Vilgelm fon Gumboldt va A.A. Potebni tilni insonning kognitiv faoliyati va uning o‘zini o‘zi anglashi bilan bog‘liq bo‘lgan faol jarayon deb hisoblagan. Tilning rivojlanish tarixi jamiyat tarixi bilan uzviy bog‘liqdir. Har bir davrda va har bir madaniyatda til ijtimoiy-madaniy omillar ta’sirida rivojlanib, ijtimoiy ong va o‘z-o‘zini identifikatsiyalashdagi o‘zgarishlarni aks ettiradi. Boy madaniy-tarixiy an‘analarga ega O‘zbekiston sharoitida yoshlarning til madaniyatini o‘rganish ushbu omillarning zamonaviy lingvistik xulq-atvor va idrokga ta’sirini tahlil qilishni taqozo etadi.

A.A.Potebniyning fikricha, til insonning ichki dunyosini ob’ektivlashtirish jarayoni bo‘lib, uning davomida uning bilishi va o‘zini o‘zi anglashi sodir bo‘ladi³⁶². Ushbu bayonot tilning shaxsiy va jamoaviy o‘ziga xoslikni shakllantirishda markaziy rol o‘ynashini anglatadi. O‘zbekiston yoshlari o‘rtasida dunyoning lingvistik manzarasining o‘zgarishini madaniy-ma’rifiy jarayonlarning, shuningdek, globallashtirish va raqamli texnologiyalarning ta’siri natijasi deb hisoblash mumkin. Demak, til madaniyatining rivojlanishi an’anaviy til meyorlarini o‘zlashtirishni ham, tashqi ta’sirlardan kelib chiqqan yangi sharoitlarga moslashishni ham o‘z ichiga oladi. A.A.Potebnaning fikricha, tilning rivojlanishi individual avtonomiyaning

³⁶² Штайн К.Э. А. А. Потебня: диалог во времени [Текст] : монография / К. Э. Штайн, Д. И. Петренко. - 2-е издание, стереотипное. - Москва : ФЛИНТА, 2016. - 639 с.

kuchayishi va dunyoqarashning o'zgarishi bilan birga keladi. Shu nuqtai nazardan, O'zbekiston yoshlarining ma'naviy-axloqiy shakllanishiga ularning dunyodagi o'rni va milliy o'zligini anglash bilan bog'liq bo'lgan lingvistik o'zgarishlar prizmasi orqali qarash mumkin. Bu, ayniqsa, yosh avlodlar milliy an'analar va global madaniy ta'sirlarni uyg'unlashtirish muammosiga duch kelgan postsovet hududida to'g'ri keladi.

Milliy o'ziga xoslik ko'p jihatdan til orqali shakllanadi. Til, romantiklar ta'kidlaganidek, nafaqat xalqning o'ziga xos "ruhi" ni ifodalaydi, balki global o'zaro ta'sir sharoitida o'zini o'zi identifikatsiya qilish vositasi bo'lib ham xizmat qiladi. Yangi madaniy muammolarga duch kelgan O'zbekiston yoshlari tildan o'z milliy o'zligini ifodalash, zamonaviy sharoitga moslashish vositasi sifatida foydalanmoqda. Shunday qilib, yoshlarning til madaniyati turli madaniy va axloqiy meyorlar kesishadigan va o'zaro ta'sir qiladigan maydonga aylanadi. Gumboldtning tilning xilma-xil o'ziga xosliklarni ifodalash vositasi sifatidagi qarashlarida tilning o'ziga xos shaxs va guruh o'ziga xosliklarini shakllantirishdagi roli alohida ta'kidlanadi. Bu O'zbekiston sharoitida yoshlar o'z ona tili va adabiyotini o'rganar ekan, nafaqat milliy madaniy merosni o'zlashtiribgina qolmay, balki o'z shaxsiy madaniy-axloqiy qadriyatlarini ham shakllantiradi, bu esa mamlakatimizning ijtimoiy-madaniy rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. jamiyat.

O'zbekiston yoshlarida til madaniyatini shakllantirishning ma'naviy-axloqiy xususiyatlarini tarixiy-madaniy va falsafiy yondashuvlar prizmasida tahlil qilish mumkin, bunda til nafaqat muloqot vositasi, balki til madaniyatini shakllantirishning eng muhim vositasidir. Shu nuqtai nazardan, til madaniyatining rivojlanishi o'z milliy o'ziga xosligini anglash, o'z taqdirini o'zi belgilash va zamonaviy dunyoda o'z rolini anglash bilan bog'liq. Lotmanning ta'kidlashicha, tilning fonologik tuzilishidagi o'zgarishlar shunchalik sekin sodir bo'ladiki, bizning kundalik ongimiz ularni o'zgarmagan holda qabul qiladi, moda kabi boshqa madaniy hodisalar esa tezroq o'zgaradi. Bu tilni madaniyatning statik elementi sifatida idrok etishni ta'kidlaydi, bu madaniy an'analar va bilimlarning avloddan-avlodga o'tishida muhim rol o'ynaydi³⁶³. E.Sapir o'zining "Til" asarida bu fikrni qo'llab-quvvatlaydi va o'rta asrlarning oxiridan to hozirgi kungacha ingliz tilining keys tizimidagi kamdan-kam o'zgarishlarni qayd etadi. U ingliz tilidagi ikkinchi shaxs shaxs olmoshi shakllarining (thou - you) asta-sekin yo'qolib borayotganiga ishora qiladi, ularning o'rnini lingvistik o'zgarishlarning sekin tabiatini ta'kidlaydigan siz ajratilmagan shakli egallaydi³⁶⁴. Xuddi shunday, rus tilida turg'un hol tizimi mavjud bo'lib, vaqti-vaqti bilan vokativ shaklning yo'qolishi kabi o'zgarishlar ro'y beradi, bu ham grammatik darajadagi o'zgarishlarning sekin tezligini aks ettiradi. Biroq, bu zohiriy barqarorlikka qaramay, mualliflar tilning mutlaqo o'zgarmas tizim emasligini ta'kidlaydilar. Nazariy darajada o'zgarmagan elementlar va tuzilmalarning saqlanishi madaniy uzluksizlikni

³⁶³ Лотман, Ю. М. Избранные статьи : в 3 т. / Ю. М. Лотман. – Таллинн : Александра, 1992. – Т. 1 : Статьи по семиотике и типологии культуры. – 479 с.

³⁶⁴ Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Э. Сепир; Пер. с англ. под ред. и с предисл., [с. 5-22] А. Е. Кибрика. - Москва : Прогресс : Изд. группа "Универс", 1993. - 654 с.

ta'minlaydi va bilim va qadriyatlarni avlodlarga "etkazish" imkonini beradi, ammo bu til umuman o'zgarmaydi degani emas. Aksincha, til tizimining yuqori darajalarida, masalan, semantika va pragmatikada, til ko'proq dinamika va moslashuvchanlikni namoyish etadi. Bu erda "ikkinchi darajadagi lingvistik voqelik" tushunchasi kiritiladi - tilni uning fonologik va morfologik jihatlariga qaratilgan tor ma'noda tushunish. Biroq, tilning real dinamikasi semantik sohalar darajasida sodir bo'ladi, ular ko'proq moslashuvchan va madaniy va ijtimoiy kontekstga qarab o'zgarishi mumkin.

Tilning maydon modeliga murojaat qilgan holda, mualliflar ta'kidlashlaricha, darajali modeldan farqli o'laroq, bu erda shakllarga e'tibor qaratilgan, maydon modeli "vaqt" yoki "modallik" kabi semantik maydonlarni ko'rib chiqadi. Bu sohalar til tizimining turli darajalarida namoyon bo'lib, tilning kontekstga qarab doimo moslashib, o'zgarib turishini ko'rsatadi. Shimoliy Afrika tillaridagi "tuya" so'zining turli grammatik shakllari misolida muhim madaniy toifalar tilning rasmiy tuzilmalariga qanday ta'sir qilishi, yangi shakl va ma'nolarni yaratishi mumkinligini ko'rsatadi. Bu esa tilning garchi barqaror ko'rinsa-da, aslida moslashuvchan va madaniy va ijtimoiy omillar ta'sirida o'zgarishga qodir ekanligini ko'rsatadi. Shunday qilib, tilning statik tizim sifatidagi an'anaviy g'oyalari doirasida ham, til haqiqatda muhim dinamikaga ega, ayniqsa semantika va mazmun darajasida. Til o'zgarishlari va ularning madaniyat va jamiyatga ta'sirini tahlil qilishda buni hisobga olish zarur.

Til dinamik va o'zgaruvchan tizim bo'lgani uchun til elementlarining hozirgi holati va ularning o'zaro ta'sirini tushunish uchun tizimli tadqiqot usulini qo'llashni talab qiladi. Biroq, chuqurroq tahlil qilish uchun tizimli yondashuvni genetik usul bilan birlashtirish kerak, bu esa tarixiy o'zgarishlarni hisobga olish va tilning keyingi rivojlanishini bashorat qilish imkonini beradi. Til muhiti globallashtirish va zamonaviy madaniy o'zgarishlar ta'sirida bo'lgan O'zbekistonda yoshlarning til madaniyatini o'rganishda har ikki usuldan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Til nafaqat bizni o'rab turgan dunyoni, balki insonning ichki dunyosini, uning qadriyatlari, xulq-atvori va madaniyatini ham aks ettiradi. Bu yondashuv tilning turli madaniy shakllarni yagona tizimga birlashtiruvchi integratsiya mexanizmi sifatidagi muhimligini ta'kidlaydi. Madaniy va tilshunoslik an'analari o'zaro uzviy bog'liq bo'lgan O'zbekiston sharoitida yoshlar ushbu an'analarni o'zlarining zamonaviy sharoitlarida qanday idrok etishi va moslashtirayotganini tushunish muhimdir.

Dunyoning madaniy va lingvistik rasmlarini o'rganishda turli madaniyatlar va tillar voqelikni idrok etishni qanday shakllantirishini tushunish muhimdir. Bir necha til va madaniyatlar yonma-yon yashayotgan O'zbekistonda yoshlar madaniy kodlar va qadriyatlarni yetkazish vositasi bo'lgan til orqali o'z shaxsini shakllantiradi. Bu tilni madaniy o'zlikni shakllantirish va axloqiy kompasning muhim vositasiga aylantiradi. Eski so'zlarning qaytishi, chetdan atamalarning o'zlashtirilishi, jargon va jargon so'zlardan foydalanish kabi til yo'nalishlarini o'rganish yoshlarning til madaniyati ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy o'zgarishlar natijasida qanday shakllanayotganini ko'rsatadi. Bu tendentsiyalar O'zbekiston uchun ham

dolzarbdir, bu yerda yoshlar ommaviy axborot vositalari va internet orqali jahon madaniyati bilan faol aloqada bo‘lib, til va muloqot usullarini o‘zgartirishga olib keladi.

Til nafaqat muloqot vositasi, balki shaxsni shakllantirish vositasidir. Boy madaniy va til an‘analari mavjud O‘zbekistonda tilning yoshlarning dunyoqarashi va qadriyatlar tizimini shakllantirishga ta‘sirini o‘rganish muhim ahamiyatga ega. Til “inson qalbining muhandisi” sifatida madaniy merosni yetkazish va milliy o‘zlikni shakllantirishda asosiy rol o‘ynaydi. Til voqeligini yaxlit hodisa sifatida o‘rganishda bilishning dialektik usulidan foydalanish tilni nafaqat statik tizim, balki jamiyat va madaniyatdagi o‘zgarishlarni aks ettiruvchi dinamik model sifatida ham ko‘rib chiqish imkonini beradi. Bu usul, ayniqsa, O‘zbekiston boshidan kechirayotgan o‘tish davri sharoitida til va madaniyat bir-biriga qanday ta‘sir qilishini chuqurroq tushunish imkonini beradi.

Yoshlar tili madaniyati sohasidagi tadqiqotlar nazariy tilshunoslik uchun ham, ta‘lim va madaniyat siyosati kabi amaliy jihatlar uchun ham muhim ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqotlar natijalaridan til va madaniy o‘ziga xoslikni mustahkamlashga, shuningdek, globallashuv sharoitida madaniy merosning yo‘qolishining oldini olishga qaratilgan ta‘lim dasturlarini ishlab chiqishda foydalanish mumkin. Demak, O‘zbekistonda yoshlar o‘rtasida til madaniyati shakllanishining ma‘naviy-axloqiy xususiyatlarini o‘rganish ham tarixiy, ham zamonaviy madaniy-ijtimoiy sharoitlarni hisobga olgan holda fanlararo yondashuvni taqozo etadi. Bu yoshlarning milliy o‘ziga xosligi va madaniy qadriyatlarini shakllantiruvchi jarayonlarni to‘g‘riroq tushunish va yo‘naltirishga yordam beradi.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Неъматов Ҳ., Бозоров О. Тил ва нутқ. -Т.: 1993. Б. 8.
2. Кудряшова Т.Б. Онтология языков познания : дис. ... д-ра филос. наук Б. м., Б. г. 370 с.
3. Витгенштейн Л. Логико-философский трактат / Пер. с нем. Добронравова и Лахути Д.; Общ. ред. и предисл. Асмуса В. Ф. — М.: Наука, 1958 (2009). — 133 с.
4. Вильгельм фон Гумбольдт. Язык и философия культуры. Прогресс, 1985. 456 с.
5. Хайдеггер, М. Время и бытие: Статьи и выступления / Сост., пер. с нем. и комм. В. В. Библихина. — М.: Республика, 1993. — 447 с.
6. Талейран Ш.М. Мемуары. М., 1959.
7. Шлик М. Поворот в философии. — О фундаменте познания. — В кн.: Грязнов А.Ф. (сост.) Аналитическая философия: избранные тексты. М., Изд-во МГУ, 1993.
8. Зонова Е.В. Семиотика в контексте философии языка : Дис. ... канд. филос. наук : 09.00.01 : Москва, 2003 158 с.
9. https://www.ijhssnet.com/journals/Vol_2_No_17_September_2012/24.pdf
10. https://radar.auctr.edu/islandora/object/cau.td%3A1961_shaw_emanuel_s

11. Куцепал С.В. Эпистемологическая функция языка: на материале французского постмодернизма: Дис... канд. филос. наук: Киевский ун-т им. Тараса Шевченко. - К., 1997. - 174л.
12. Мусиенко В.И. Язык и речь в современном диалоге культур : диссертация ... кандидата философских наук. - Москва, 2005. - 155 с.
13. Лебедев М.В. Значение и его коммуникативно-эпистемологическое обоснование в аналитической философии языка : Дис. ... д-ра филос. наук Б. м., 2004 328 с.